

Kapetan bojnog broda
DUSAN MILJANIĆ

*Strategija odvrćanja od agresije u savremenim međunarodnim odnosima**

Mi moramo biti spremni da svakog odvratimo od agresije, da spremni dočekamo rat, ako do njega dođe. Zato naš sistem opštenarodne odbrane ima dvostruku ulogu: odvrćanje od agresije i vođenje opštenarodnog odbrambenog rata ako nam bude nametnut. (Tito, referat na X kongresu SKJ).

Geneza i suština teorije odvrćanja

Odvraćanje od rata uopšte, posebno odvrćanje od oružane agresije, kao kompleksan problem strategije, bilo je predmet razmatranja i vojnih klasika i savremenih vojnih teoretičara.¹ To pitanje je u savremenim međunarodnim vojno-političkim odnosima postalo vrlo aktuelno.

Teorija odvrćanja je naročito postala aktuelna pojavom nuklearnog oružja. Njome su se počeli intenzivnije baviti najpre vojni teoretičari i politički vrhovi članica NATO (posebno u SAD), a zatim i na Istoku (u okviru VU). U početku, kada je postojala nuklearna prevlast u korist SAD, suština teorije nuklearnog odvrćanja svodila se na realnu prijetnju nuklearnom odmazdom protiv SSSR, ako bi on otpočeo vojnu akciju protiv zemalja i objekata u »sferi prava i

* Ovaj rad je pokušaj da se sa stanovišta marksističkog pogleda na rat nešto više osvijetli teorija, pretpostavke u realnost odvrćanja agresije u savremenim međunarodnim odnosima, a u tom kontekstu i strategije odvrćanja u doktrini opštenarodne odbrane.

¹ Kao predstavnici vojnih klasika i savremenika mogu se, na primjer, uzeti Klauzevic i Bofr.

najvitalnijih interesa» SAD i zemlja zapadnog kapitalističkog svijeta. Kada je uspostavljena nuklearna ravnoteža, u blokovskim nuklearnim strategijama odvratanje od nuklearnog rata se uglavnom svodi na to da se uvijek raspolaze nuklearnim sredstvima strategijskog karaktera koja mogu »preživjeti« prvi nuklearni udar, a zatim uzvratiti jednakim ili još jačim nuklearnim udarom. U tome je, uz održavanje vojno-političkog prestiža, sadržana i suština takmičenja u tehnologiji proizvodnje sve savremenijih strategijskih nuklearnih oružja. Obe blokofske strane teže za tim da održe takvu ravnotežu i sposobnost uzvraćanja udara, koji sa stanovišta ukupnog ishoda rata i obostranih posljedica eliminiše prednosti prvog.

Prema tome, teorija nuklearnog odvratanja (za koju se često upotrebljavaju termini sličnog značenja kao što su: zastrašivanja, deterent, obeshrabrivanje agresora i sl.) u suštini se svodi na stvaranje takvog stepena rizika od upotrebe nuklearnog oružja koji ni za jednog protivnika i u bilo kojoj varijanti, ako bi prvi počeo nuklearni rat, ne može biti prihvatljiv. Dakle, to je održavanje stanja u kojem niko nema šanse da u nuklearnom ratu izbjegne i vlastitu katastrofu, što takav rat čini apsurdnim, iracionalnim i politički neprihvatljivim.

Klasična teorija strategije rizik otpočinjanja rata posmatra kao proporcionalan odnos vrijednosti i veličine političkih ciljeva, koji se žele postići s manjim ili većim stepenom vjerovatnoće i »cijene« rata. Međutim, rizik nuklearnog rata u kojem je opšta katastrofa sasvim izvjesna, ne može se posmatrati kao uprošćena proporcija veličine cilja i »cijene« rata, iz prostog razloga što u takvom ratu nema i ne može biti racionalnog rizika.

Svaki rat je, kako je naučno dokazano, društveno-uslovljena istorijska pojava. On je odraz nagomilanih i nepomirljivih društveno-političkih, klasno-socijalnih, nacionalnih, unutrašnjih i međudržavnih protivrječnosti, koje se nisu uspjele razriješavati političkim sredstvima. Međutim, sam početak svakog rata je i akt volje, dakle, političke odluke vodećih subjektivnih snaga određenog društva. Naime, svijest o postojanju antagonističkih suprotnosti i spoznaja da se one mogu razriješiti jedino ratom, u osnovi su proizvod objektivnih društvenih uslova. To znači da je i njihovo uvjerenje u to da samo oružanom silom mogu ostvariti određene političke ciljeve veoma čvrsto. U to je, naravno, uračunat i razuman rizik. Uostalom, logično je pretpostaviti da je svaki agresor subjektivno bio uvjeren u svoj uspjeh, inače rat ne bi ni počinjao.

Da li se u nuklearnom ratu, posebno svjetskom, može računati sa uspjehom i, ako može, koliki je stepen vjerovatnoće da se savlada

protivnik? Posebno je pitanje kolika bi bila »cijena« te »pobjede«. Odgovor na ta pitanja ima suštinski značaj za teoriju odvrćanja. Svakom je danas jasno da je pomisao na sigurnu pobjedu u termonuklearnom ratu, ne samo problematična već i sasvim iluzorna. U tom pogledu bitne su dvije činjenice koje proističu iz kvalitativno novih svojstava nuklearnog oružja svih nivoa². Prvo, sa postojećim stratezijskim nuklearnim potencijalom i tehnologijom vođenja rata, on ne može ni jednoj strani donijeti pobjedu već samo obostrani poraz. Takvo svojstvo nuklearnog oružja i rata koji bi se njime vodio, drug Tito je spoznao i izrazio još na samom početku nuklearne ere. »Zamišljeno kao najmoćnije oružje pobjede ono (nuklearno oružje, prim. D. M.) se pokazalo jedino kao oružje razaranja i sveopšteg poraza, kao oružje rata bez pobjednika«.³

Drugo, posljedice takvog rata ne bi bile izražene samo u do sada nepoznatom obimu razaranja materijalnih dobara i masovnim ljudskim žrtvama, već i u trajnim promjenama u biološkoj i ekološkoj sferi, i to ne samo na prostorima zahvaćenim nuklearnim udarima, već na čitavoj Zemljinoj kugli.

Te činjenice su natjerale i najzagriženije pristalice sile da ustuknu pred katastrofalnim posljedicama nuklearnog rata. Zbog toga se u političkim i vojnim doktrinama nuklearnih supersila neprekidno traga za novim sredstvima i metodama, kojima bi se, bez primjene nuklearnog oružja, mogle očuvati postojeće i sticati nove pozicije i ostvarivati politički i ekonomski ciljevi. Pri tome je uočljivo nastojanje da se izbjegavaju takvi međusobni sukobi, odnosno takve političke i vojne konfrontacije koji bi mogli eskalirati u opšti nuklearni rat. To je rezultiralo i sve većim jačanjem konvencionalnih snaga i sredstava, uz primjenu ograničenih (lokalnih) i takozvanih posredničkih ili predstavničkih ratova, ali van sfera vitalnih interesa. Istovremeno

² Odvrćanje od nuklearnog rata se, naravno, ne može svesti samo na strah od posljedica nuklearnih sredstava stratezijske namjene, mada je to najbitnije. U ukupne faktore odvrćanja od opšteg svjetskog rata spadaju i nuklearna sredstva svih nivoa, čija bi upotreba mogla eskalirati u neograničen rat, zatim konvencionalne snage (opšte i specijalne namjene) i opšti odnos moći. Sve značajniju ulogu u tome ima i borba progresivnih snaga u svijetu i političko raspoloženje svjetskog i sopstvenog javnog mnjenja (politiziranih masa) protiv ratova uopšte, a posebno nuklearnog. Za ponašanje supersila je ipak presudno da njihove strategije i raspoložu globalnim sredstvima. Raketna tehnika i kosmičke letilice savladale su prostor i vrijeme, a uništavanje protivničkih ciljeva stratezijskog značaja moguće je neposredno i takoreći trenutno, bez klasičnih operacija i manevra snagama. U svemu tome bitno je saznanje da u tehnološkoj utakmici nijedna strana ne može postići odlučujuću prednost, a to znači da ni jedna strana nema izgleda da spriječi onu drugu da uzvрати udarom ravne ili jače snage, posebno ispod mora ili iz kosmosa.

³ Tito, iz govora na Bandunškom univerzitetu, Govori i članci, knj. XIV, str. 43.

se stalno usavršava strategija *posrednog nastupanja*, te oblici i metodi tzv. specijalnog ratovanja. Politički okvir takvog ponašanja na vojnom planu je *detant*, ali blokovski ograničen i podređen blokovskim političkim i vojnim strategijama i ciljevima. Prema tome, savremena teorija i praksa strategije operiše sa dve vrste rizika. Prvi je rizik u klasičnom smislu tog pojma, koji sadrži svaka odluka o otpočinjanju rata. Drugi, kvalitetno nov rizik jeste rizik eskalacije, tj. rizik da se neki lokalni ratni sukob konvencionalnog tipa ili ograničeni nuklearni rat pretvori u opšti termonuklearni rat.

Po logici stratega svjetskih supersila, ovaj drugi rizik se otklanja ubjedljivom pretnjom, što implicira održavanje strategijskih kapaciteta u stanju ravnoteže, u čemu je osnovni smisao ugovora o ograničenju strategijskih oružja (SALT).

Takvo stanovište u teoriji odvrćanja sadrži najmanje dve duboke dijalektične suprotnosti.

Prvo, *detant* je konstantno nestabilan, a osnovni razlog tome su izrazito suprotni politički ciljevi i interesi supersila. Kako ograničen *detant* i ravnoteža snaga u funkciji odvrćanja od nuklearnog rata, sami po sebi ne razrješavaju osnovne suprotnosti, a još manje otklanjaju njihove dublje uzroke, to je trajno prisutna opasnost sukoba, pogotovo u takozvanim perifernim zonama sfera uticaja. U toj opasnosti sadržan je rizik nuklearnog rata, jer postoji trajna opasnost da se vojna sila prilikom upotrebe u ograničenim sukobima ne »otme« kontroli politike.

Drugo, u nedostatku povjerenja, trka u naoružavanju se nastavlja sve većim intenzitetom. Supersile teže da svaka u toj trci postigne neku prednost, da pojača svoj »arsenal odvrćanja« čime se, u stvari, neprekidno remeti i ponovo uspostavlja ravnoteža, ali uvijek na višem nivou, produkujući sve razornija sredstva za masovno razaranje i uništavanje.⁴

Takvo stanje i tendencije u oblasti naoružanja, neminovna su posljedica blokovske logike u pristupu rješavanju međunarodnih problema i politike s pozicija vojne sile. Međutim, to je realnost svijeta s kojom se, po svoj prilici, mora još dugo računati. S tim u vezi drug Kardelj je dao dvije naučne sinteze.

»Nadmetanje blokova za prednost u odnosu snaga ili za održavanje uspostavljene ravnoteže sigurno samo po sebi ne predstavlja

⁴ To se najbolje vidi na primjerima usavršavanja nuklearnih podmornica sa sve većim kapacitetom dalekometnih raketa i multipliciranim bojevim glavama, koje se mogu usmjeravati na različite ciljeve, s većom preciznošću i s većom razornom moći; zatim, u nastavljanju utakmice u korišćenju kosmosa za vojne potrebe, istraživanju i usavršavanju ratnih sredstava u oblasti geofizike itd.

izlaz iz sadašnjih svjetskih suprotnosti, niti za njihovo slabljenje. Naprotiv, utakmica u borbi za naoružanje, svakakve ekonomske, političke i ideološke mere za očuvanje i jačanje kohezije blokova stvaraju same po sebi nove suprotnosti i konflikte u odnosima među narodima».⁵

Međutim, blokovi su... »realnost istorijske epohe u kojoj živimo i njihovo ukidanje nije stvar subjektivnog hteti. U stvari, blokovi su više posledica stanja, odnosno strukture društvenih i međunarodnih odnosa nego uzrok takvog stanja. Zato jednostavnim raspuštanjem vojno-političkih organizacija blokova ne bi nestale svetske suprotnosti, niti sukobi koji iz tih suprotnosti izviru. Iza tih suprotnosti, naime, stoje društvene snage oba pola, bez obzira da li su organizovane u blokove ili ne. Razrešavanje blokovskih suprotnosti, nastajanje sveta bez blokova moguće je, dakle, samo u jednom istorijskom procesu u kojem će se menjati svet kao celovit sistem ekonomskih i političkih odnosa među narodima. Drugim rečima, *neće se svet izmeniti raspuštanjem blokova, već će blokovi nestati menjanjem sveta.*⁶ (Podvukao D.M.).

Na osnovu takvog stanja međunarodnih odnosa i njihove perspektive razvoja, zemlje koje vode nezavisnu nesvrstanu politiku, koje su bile ili sutra mogu biti objekt blokovske politike, tj. objekt primene sile u ma kom obliku, sa stanovišta svoje odbrambene politike i strategije odvratanja moraju izvlačiti odgovarajuće pouke. U tom smislu mogu se sugerisati slijedeći zaključci.

1. Stabilan mir je nedjeljiv. On je bitna pretpostavka za razvoj i progres svijeta u cjelini. Jer, politička i ekonomska povezanost i međuzavisnost svijeta sve je veća. Uprkos tome on je u periodu od posljednjeg svjetskog rata bio neprekidno potresan manjim ili većim lokalnim ratovima, krizama i opasnostima da se sukobi prošire na nova područja. Sukobljavanje blokova i supersila, njihova politika i globalna strategija u nadmetanju za sfere uticaja, u blokovskim okvirima detanta, izaziva i izazivaće i ubuduće konflikte i potencirati postojeće suprotnosti.

2. Globalna ravnoteža vojne sile ne otklanja opasnost od svjetskog nuklearnog rata, a još manje ratova konvencionalnog tipa na regionalnom i lokalnom nivou. Štaviše, može se reći da je učestalost primjene vojne sile u praksi u uslovima nuklearne ravnoteže bila veća nego u bilo kojem periodu istorije, uprkos opasnim rizicima koje sadrži takva praksa. Evidentna je činjenica da se stalno ugro-

⁵ E. Kardelj: Studija prezentiranja na međunarodnom simpozijumu »Snage rata i mira«, Zagreb, 1976.

⁶ E. Kardelj: Intervju zborniku »Budućnost Evrope«, izdavačka kuća »Bruna zons« iz Utrehta, februar 1977.

žavaju pojedine države i narodi na razne načine, pa i oružanom agresijom i vojnim intervencijama, i to konvencionalnim snagama i sredstvima. To je realnost i vjerovatno, dugoročna perspektiva odnosa u svijetu, čak i pod pretpostavkom da se isključi mogućnost izbijanja svjetskog rata. Sadašnji način ponašanja odnosno politika velikih sila ne bi se suštinski promijenili ni kad bi se uspjelo u nastojanju da se zaustavi trka u naoružanju i postignu, na primjer, sporazumi o SALT i SOSIN⁷, jer se u tim dogovorima radi, u stvari, o kontroli održavanja uspostavljene ravnoteže a ne o razoružanju.

3. Zemlje koje dosljedno sprovode nezavisnu i nesvrstanu politiku, svoju odbrambenu moć i strategiju odvrćanja ne mogu bazirati na sredstvima nuklearne strategije, jer ih praktično nemaju, ali ni samo na sredstvima savremene konvencionalne ratne tehnike i snazi klasične vojne sile, odnosno one ne mogu to ostvariti na način kako to rade vojni blokovi i velike nuklearne sile. Trku u naoružavanju koja je veoma intenzivna i skupa i u konvencionalnoj komponenti, te zemlje jednostavno ne mogu ekonomski i tehnološki prihvatiti ni izdržati. A i kad bi bile u stanju da prate velike sile u toj trci — to ne bi bio pravi odgovor na pitanje: kako otkloniti opasnost od agresije, kako odvratiti agresiju.

4. Male, nezavisne zemlje koje izgrađuju progresivne unutrašnje društveno-političke sisteme, koje se bore za uspostavljanje novih ravnopravnih međunarodnih odnosa, dakle, one zemlje koje su obezbijedile odgovarajuće društvene pretpostavke, imaju realne mogućnosti da izgrađuju svoj autentičan odbrambeni sistem kao totalnu odbranu, i na njemu zasnovanu i originalnu strategiju odvrćanja. To podrazumijeva oslonac prevashodno na sopstvene snage i, što je najvažnije, spremnost, organizovanost i osposobljenost cijelog društva da angažuje sve svoje materijalne i duhovne potencijale u odbrani slobode, nezavisnosti i sopstvenog puta razvoja. To znači da te zemlje moraju ulagati stalne napore za povećavanje efikasnosti svoje odbrane, za jačanje unutrašnje stabilnosti i pronalaženje načina da se suprotstave svim vrstama agresije. Drugim riječima, nacionalna odbrana svake pojedine zemlje treba da dostigne takav nivo organizovanosti i takav stepen efikasnosti da se svakom potencijalnom agresoru nametne rizik koji neće biti srazmjeran ciljevima agresije. Ukoliko je snaga i odlučnost tih zemalja za odbranu veća, utoliko su veći rizik i neizvjesnost uspjeha za agresora. Vizija totalnog, dugotrajnog i iscrpljujućeg rata, kao realna pretnja malih, nezavisnih

⁷ SALT — Strategic Arms Limitation Talks (dogovori SAD i SSSR) o ograničenju strategijskog naoružanja; SALT-2 (druga faza) i SOSIN — pregovori o smanjenju oružanih snaga i naoružanja NATO i VU u centralnoj Evropi.

zemalja — naravno, onih koje tu pretnju zasnivaju na realnim činionicima snaga — je uvjerljivo sredstvo odvrćanja.

5. Nezavisne zemlje s progresivnim društvenim sistemima u kojima su proizvodni i društveno-politički odnosi izraz volje i interesa većine naroda (posebno radničke klase i drugih radnih slojeva društva), mogu lakše snagu odbrane bazirati na ukupnim ljudskim i materijalnim potencijalima, budući da su narodne mase višestruko motivisane za borbu klasno-socijalnim motivima, koji se međusobno prožimaju u jedinstvenim političkim i stratejskim ciljevima opštenarodnog odbrambenog rata. Takav rat ne bi mogla uspješno voditi zemlja u kojoj su klasno-socijalne, nacionalne i druge suprotnosti veće, unutrašnji sukobi i suprotni interesi vladajućih klasa i širih slojeva društva izraženiji, pa prema tome i strategija odvrćanja koja se zasniva na pretnji opštenarodnim ratom, ne bi bila dovoljno uvjerljiva i efikasna. Društveno-političke strukture na vlasti, koje su otuđene od društvene baze, ne mogu biti organizatori svenarodnog odbrambenog rata. Jer, za njihove klasne interese veća je opasnost sopstveni naoružani narod nego agresija spolja.

Međutim, to što se društveno-politički činilac stavlja u prvi plan kao faktor strategije odvrćanja, nikako ne znači da se zapostavlja materijalno-tehnički faktor. Naprotiv.

Koncepcija opštenarodne odbrane kao filozofski i vojnonaučni pogled na rat, ne negira potrebu i značaj jakih i klasično naoružanih, dobro opremljenih i obučenih oružanih snaga. Ali, ona tehnički činilac ne tretira kao jedini, niti kao najbitniji faktor pobjede u ratu, pa prema tome i odvrćanja. Prije svega, politički ciljevi i motivi u odbrambenim, nacionalnooslobodilačkim i revolucionarnim ratovima omogućavaju subjektivnim snagama pokretanje neiscrpne energije i potencijala društva i stvaranje takve oružane sile u kojoj se ostvaruje dijalektičko jedinstvo ova dva i svih drugih faktora. A to je, upravo, ono što je čini sposobnom za vođenje dugotrajnog rata, rata do pobjede. Istorija ratova poslije II svjetskog rata dala je u tom pogledu neoborive dokaze i pouke, koje ni savremeni agresori ne smiju potcijeniti.

6. Teorija odvrćanja agresije, uslovno rečeno, samo konvencionalnim snagama i sredstvima, bila je jedno vrijeme potisnuta i zapostavljena, odnosno našla se u sjenci strategije nuklearnog odvrćanja. Doktrinari velikih nuklearnih sila zagovaraju tezu da su male i nezavisne zemlje sa svojim nacionalnim sistemima odbrane nemoćne da se same suprotstave protivniku u savremenim uslovima. Osnovni smisao te teze je u tome da se sugeriše malim zemljama da svoju sigurnost traže u blokovima, da se stave pod njihove nuklearne »kišobra-

ne». Teoriju odvrćanja klasičnim sredstvima i svenarodnim suprotstavljanjem agresiji kod buržoaskih teoretičara donekle je reafirmisao general Božić u svojim teorijskim radovima. Međutim, ona je u koncepciji i doktrini opštenarodne odbrane SFRJ dobila puni smisao i sveobuhvatni sadržaj.

Teorija odvrćanja danas treba da odgovori na tri osnovna pitanja. Prvo, može li se savremenim agresorima nametnuti takav rizik agresije da ona za njega postane neprihvatljiva, nezavisno od toga što branilac ne raspolaže nuklearnim, čak ni najsavremenijim konvencionalnim sredstvima? Drugo, koliko ukupnu »cijenu« rata, opravdavaju ciljevi agresije, odnosno, u kojoj mjeri to može uticati na agresora da odustane od upotrebe vojne sile? Treće, koji su to uslovi i osnovni faktori koje treba obezbijediti da bi rizik agresije bio neprihvatljiv? Odgovor na ovo treće pitanje, u stvari, odgovor je i na prva dva. Stoga ćemo u analizi i poći obrnutim redom.

Faktori rizika preduzimanja agresije

Predmet dubljih analiza vojnih klasika i teoretičara oduvijek su bili uslovi pod kojima je neki rat vođen. Uopštena iskustva i pouke iz ranijih sukoba, u korelaciji sa međunarodnim, a posebno vojno-političkim aktuelnim odnosima, i u svijetu su vrijedni izuzetne pažnje i dubljeg razmatranja. Zbog toga ćemo izložiti neke bitnije faktore rizika prilikom otpočinjanja agresije uopšte i s tim u vezi pokušati da identifikujemo konstitutivne elemente strategije odvrćanja agresije.

1. Neizvjesnost ishoda rata koja proističe iz odnosa snaga

Odnos snaga je najteže mjerljiva veličina u teoriji strategije i prilikom praktične upotrebe vojne sile. Oko toga je uvijek bilo dilema pa i u savremenim uslovima, bez obzira na savremene naučne metode koje se koriste prilikom izračunavanja tog faktora. Prije svega, postavlja se pitanje objektivnog vrednovanja i mjerenja odnosa pojedinih činilaca i ukupne vojne moći u svojoj svojoj kompleksnosti, kao i uticaja tog faktora na odlučivanje da se uđe u neki rat ili da se odustane od agresije kao sredstva za postizanje političkih ciljeva. Naime, odnos snaga je danas vrlo složen i dinamičan pojam — pro-

mjenljiv u svim svojim kvantitativno-kvalitativnim elementima, dakle, teško ga je egzaktno mjeriti kao kategoriju rata i ratne vještine.⁸

Pošto agresor obično raspolaže znatno nadmoćnijim, bolje opremljenim i za ofanzivna dejstva pripremljenijim oružanim snagama, on polazi u agresiju sa ubeđenjem da će ostvariti uspjeh. Klasno uslovljena svijest i politika agresije dovode do nerealnog sagledavanja stvarnog odnosa snaga. Nemoć da se dublje spozna društvena stvarnost dovodi do nerealnosti predstava o sopstvenoj i protivnikovoj moći, pri čemu se sopstvena prednost u tehničkim sredstvima apsolutizuje i na tome se snuju iluzije o brznoj pobjedi.

Oružana borba i rat u cjelini u agresivnim, po pravilu tehnokratskim doktrinama, najčešće se posmatraju na dosta pojednostavljen način — kao sudar organizovanih i za rat pripremljenih oružanih snaga, čija se moć cijeni prvenstveno prema veličini i kvalitetu tehničkog faktora.

Stoga je neminovno dolazilo i dolazi do sukoba s objektivnom stvarnošću već u samom pragmatističko-empiričkom prilazu problemu koji odnos snaga svodi na, uglavnom, mjerljive kvantitativne relacije, pri čemu se zanemaruju neki kvaliteti koji dolaze do izražaja u odgovarajućim uslovima. Zanemaruje se, na primjer, ili potcjenjuje unutrašnja društveno-politička snaga i spremnost cijelog društva da u borbi za slobodu i opstanak podnese svaku cijenu rata. Zato se kroz istoriju i događalo da akteri agresivnih ratova često nisu uspjevali da kritički sagledaju uzroke svojih poraza i objasne dijame-tralno suprotne rezultate rata od onih koje su prvobitno očekivali.⁹

⁸ To proizilazi iz vrlo složenih, različitih i međusobno uslovljenih i povezanih konstitutivnih elemenata snaga kao što su: ukupni demografski, materijalni, proizvodni, naučni, moralno-politički i drugi potencijali i mogućnost angažovanja ovih u funkciji rata; brojnost ukupne žive sile u početku rata (potencijalne mogućnosti njenog mobilisanja, održavanja i narastanja tokom rata); vrste, broj i kvalitet naoružanja i opreme (mogućnost održavanja i zadržavanja); prostor na kojem se odigravaju dejstva i vrijeme kao trajanje rata; kvalitet žive sile i (objektivno i subjektivno) uslovljene ratne doktrine i ratne vještine i dr. Svaki od tih elemenata ima svoje posebne konstitutivne elemente. Na primjer, kvalitet oružane sile zavisi od moralno-političkih, stručnih, psihofizičkih i dr. kvaliteta, koji su uslovljeni nizom međusobno povezanih elemenata. Neki elementi odnosa snaga u svom kvalitativnom značenju ne mogu se kvantificirati već ostaju u domenu teorijskih analiza, subjektivnih procena, što otežava i komplicuje egzaktno zaključivanje. Međutim, promatrajući u agresivnim doktrinama u zaključivanju o odnosu snaga su dublje društvene i klasne prirode, što dovodi do zapostavljanja nekih objektivnih činilaca.

⁹ To je bio slučaj s njemačkom vojnom teorijom u oba svjetska rata, a dobrim dijelom i američkom, prilikom analize neuspjelih agresija u Indokini i posebno u Vijetnamu. Korjeni poraza u tim i drugim agresivnim ratovima nisu bili na frontovima, u ratovanju »na dva fronta«, pogrešnom vođenju oružane borbe, »miješanju političara«, »nesposobnosti vojskovođa« i sl., već su bili prije van sukoba, u pogrešnoj procjeni i nerealno postavljenim ciljevima rata, u izmijenjenim ukupnim uslovima njegovog vođenja. Konceptija i doktrina tih agresivnih ratova došle su u drastičan sukob s objektivnom stvarnošću.

S druge strane, praksa je pokazala da su i mali narodi i zemlje koji su bili žrtva agresije — vodili pravedne odbrambene i oslobođilačke ratove ili revolucije — bili nepobjedivi u oružanoj borbi i otporu, jer su mogli da angažuju najveći dio svih socijalnih slojeva društva, koji su u toj borbi nalazili svoje vitalne interese. To počinje da se sve češće i sve jasnije ispoljava kao pravilnost, što govori o zakonomjernosti pojave. U protivnom, bili bi nemogući uspjesi nacionalnooslobodilačkih i drugih progresivnih pokreta i revolucija.¹⁰

Ne shvatajući suštinu pojave u historiografiji je često površno prikazivano kako je u odbrambenim, pravednim i revolucionarnim ratovima, pobjeđivala slabija strana, što je, razumije se, prema najelementarnijim fizičkim zakonima o međusobnom djelovanju sila — nemoguće. Dakle, radi se o jednostranom i pogrešnom ocjenjivanju činilaca snaga i drugih faktora koji su bili značajni za vođenje rata u određenom prostoru i vremenu, u konkretnim unutrašnjim i međunarodnim uslovima, koji su takođe uticali na ishod rata, pri čemu su jedni te isti faktori mogli čak suprotno djelovati na zaraćene strane. Uostalom, dobro je poznato da se u interakciji snaga agresora i branioca po pravilu javlja asimetrija pojedinih faktora.

U složenoj kategoriji odnosa snaga, u njihovom kvantitetu i kvalitetu, postoje elementi koji se međusobno mogu potirati, ali i oni koje može imati samo jedna strana a druga ih može ili ne može nadomjestiti. Osim toga, asimetričnost faktora samo djelimično se pokazuje na pojavnjoj strani, a drugim velikim dijelom se ispoljava u samom procesu oružane borbe kao njihov sastavni dio. U tome i leži uzrok mnogih zabluda u pogledu odnosa snaga.

Danas je sve manje neizvjesnosti u pogledu jačine oružanih snaga protivnika, posebno mirnodopskog kontingenta, pa i brojnosti ratnih armija. Sve je manje nepoznanica u pogledu naoružanja i opreme kojima raspolažu protivnici, kao i obučenosti, ratnih zaliha i dr. Savremena tehnička sredstva detekcije i obavještajno-izviđački, analitički, i drugi metodi (sa zemlje, iz kosmosa) pružaju mogućnost da se nepoznanice u tom pogledu svode na najmanju mjeru. Međutim, nemjerljivi su faktori kao što su: snaga volje, stepen čvrstine društveno-političkog sistema, spremnost naroda na žrtve i napreza-

¹⁰ To se dogodilo agresorima u oba svjetska rata. Posebno su poučni primjeri oslobođilačkih i revolucionarnih ratova, kao što su: NOR i revolucija Jugoslavije, antikolonijalni i revolucionarni ratovi naroda Kine, Kube, Alžira i Indokine. Sjedinjene Američke Države su pokrenule ogromnu vojnu mašineriju za pobjedu u Vijetnamu, ali kako to analizira Mišel Kler, uvijek je prilaz bio tehnokratski, s klasnih pozicija i radi toga da se dokaže mogućnost pobjede. Nauka nije prikazivala stvarnost, već je od nje traženo da dokaže realnost pogrešnih političkih odluka. I, što se rat više odugovlačio, to su promašaji u proračunima odnosa snaga potrebnih za pobjedu bili sve veći.

nja u ratu, sposobnost subjektivnih snaga (stvaralaštvo u ratnoj vještini kao svojstvo subjektivnog faktora) da spoznaju objektivno date mogućnosti djeluju u skladu sa njima, ali i više od toga — da svojom subjektivnom delatnošću stvaraju nove mogućnosti. Isto tako, teško je predvidljiv uticaj međunarodnih faktora i drugo. Karakteristično je ponašanje svakog agresora, koje otkriva njegovu uvjerenost u to da je za neutralisanje tih faktora i rješavanje drugih problema smatrao dovoljnim to što je raspolagao jačom vojnom silom, kvalitetnijom ratnom tehnikom, naoružanjem i opremom.

Ipak, u toku i poslije drugog svjetskog rata agresori su počeli poklanjati sve veću pažnju propagandno-psihološkim dejstvima na žrtve agresije, kao i stvaranju petih kolona (kolaboracije razne vrste), te podrivanju morala protivnika i cijelog naroda i širenje drefetizma u njegovim redovima.

Evidentna je pojava da se u savremenim vojno-političkim doktrinama i strategijama sve više daje mjesta izučavanju kvalitativnih činilaca odnosa snaga i to na osnovu političkih, socijalnih i drugih indikatora, kao što su: političko raspoloženje naroda, posebno političkih i vojnih kadrova, klasno-socijalni i nacionalni odnosi, odnosi u vladajućim političkim strukturama, tradicije i drugo. Danas se sve više počinju uvažavati i izučavati problemi odnosa snaga sa šireg društveno-političkog stanovišta, pa se vrše ozbiljne korekcije i u izrazito tehnokratskim teorijama i doktrinama. Na osnovu toga, sve više se usavršava strategija posrednog nastupanja koja raznim metodama specijalnog rata nastoji oslabiti žrtve agresije i time znatno olakšati pobjedu.

Ipak, bez obzira na objektivne opasnosti i društveno-političku uslovljenost agresivnih ratova, u svijetu s mnogim suprotnostima, uključujući tu i socijalističke sisteme prelaznog perioda (pri čemu se ne mogu isključiti i promašaji u ocjeni agresivnih snaga i njihovih ciljeva), sve je više zemalja koje svoju sposobnost za odbranu vide, prije svega, u društveno-političkoj koheziji cijelog društva i njegovoj odlučnosti za odbranu, što ozbiljno upozorava agresore na razlike i što sve snažnije djeluje kao faktor odvratanja. Sintezu tih iskustava i pouka poslije drugog svjetskog rata formulisao je drug Tito u slijedećoj tezi: *»Po pravilu, agresije nisu poduzimane na one zemlje i narode gdje je očekivan jak otpor i gdje je ishod rata za agresora bio neizvjestan.«*¹¹

¹¹ Tito, referat na X kongresu SKJ, »Komunist« — Beograd, 1974.

2. Opasnost od proširenja ratnog sukoba

Mogućnost da se svaki ratni sukob proširi do krajnosti, što leži u prirodi rata, takođe predstavlja vrlo značajan dvostruk rizik u napred opisanom smislu, i u savremenim vojno-političkim odnosima može da djeluje kao faktor odvrćanja od agresije. Uostalom, taj faktor utoliko dobija veći značaj ukoliko se, zbog povezanosti i isprepletenosti interesa u svijetu, povećava nedeljivost opšteg rata i mira.

Opasnost da sukob eskalira do neželjenih razmjera je utoliko veća ukoliko zemlja — objekt agresije, ima značajniji geostrategijski položaj sa stanovišta održavanja, odnosno promjene ravnoteže snaga u određenom regionu, te veći ugled i ulogu kao subjekt međunarodne zajednice. Politički stabilne i jake zemlje, po pravilu, mogu da obezvrijede svako pogađanje na njihov račun. Isto tako, taj faktor je u velikoj mjeri kolerativan s prethodnim, to jest s odnosom snaga. Naime, ukoliko je odnos snaga takav da se očigledno ne može računati s brzim uspjehom agresije, utoliko postoji veća mogućnost zaoštravanja i komplikovanja odnosa, pa i sukoba s drugim zemljama, čiji se interesi sukobljavaju s interesima agresora.

3. Reagovanje svjetskog javnog mnjenja

Pod pretpostavkom da nema više opasnosti od proširenja oružanog sukoba sa drugim zemljama, ipak agresija može izazvati takvo reagovanje subjekata (država i organizacija) međunarodne zajednice i svjetskog javnog mnjenja u cjelini da bi posljedice ekonomskog, političkog i drugog karaktera za agresora bile neprihvatljive, što može biti ozbiljan razlog za odustajanje od agresije. Takva pretpostavka je realna u savremenim međunarodnim odnosima kada međuzavisnost i integracija u svim oblastima postaju neminovan proces svjetske zajednice.

Ovaj faktor rizika je utoliko veći ukoliko je za međunarodnu javnost očigledniji cilj agresora i pravi uzroci rata. Isto tako će reagovanje svjetskog javnog mnjenja biti oštrije ako se radi o napadu na zemlju koja vodi miroljubivu politiku, i koja je afirmisana kao progresivna snaga u svijetu. Oštrina reagovanja zavisiće i od značaja vojno-političkog i geostrategijskog položaja napadnute zemlje.

Sve to sigurno uvećava rizik agresora, i suočava ga sa nepremostivim teškoćama u ostvarivanju njegovih ciljeva.¹²

Iskustva iz novijih ratova potvrđuju da spremnost napadnute zemlje da se odupre agresiji i njena organizovanost i sposobnost za vođenje dugotrajnog rata, izazivaju jače reagovanje međunarodne zajednice u njenu korist. Naime, rizik od negativnih posljedica agresije za međunarodne odnose, po pravilu je u određenoj proporciji s dužinom trajanja agresivnog rata i s efikasnošću odbrane napadnute zemlje, dakle, rizik postaje veći i složeniji. Otuda svaki agresor nastoji da što prije, munjevitom akcijom, stavi svijet pred svršen čin. No, ako mu se to onemogućí, branilac često postiže odlučujuću strategijsku prednost, ne samo na vojnom već i diplomatskom političkom planu.

4. Reagovanje unutrašnjeg javnog mnjenja zemlje agresora

Reagovanje sopstvene javnosti i posljedice društvene, ekonomske i političke prirode takođe je sve značajniji faktor rizika i odvrćanja agresije. Naravno, uticaj i značaj tog faktora je utoliko veći ukoliko je agresija manje prihvatljiva sa stanovišta preovlađujuće društvene svijesti i interesa onih društvenih slojeva koji moraju svojom zaradom i svojim životima da plaćaju visoku cijenu rata i agresivne politike. Međutim, političko i vojno rukovodstvo koje donosi i odluke o agresiji uvijek nastoji da politički i psihološki pripremi javno mnjenje, odnosno da svoje odluke i akcije opravdava pred sopstvenom javnošću i dobije podršku za svoju agresivnu politiku.

Duže trajanje rata, veće ljudske i materijalne žrtve, negativan odraz rata na životni standard i ljudske slobode, te jače reagovanje i pritisci svjetskog javnog mnjenja, sve to neminovno izaziva i srazmjerno veće psihološke, moralno-političke i druge teške posljedice u zemlji agresora. Predviđanje svih tih negativnih posljedica koje bi mogle nastati ulaskom zemlje u agresivan rat, danas dobija sve značajnije mjesto i utiče na ponašanje onih snaga i vladajućih struktura koje odlučuju o ratu, odnosno djeluje kao vrlo značajan faktor odvrćanja. Istina, totalitarni režimi i velike vojne i ekonomske sile uz pomoć savremene propagandne mašinerije i raznim drugim mje-

¹² »Bezbijednost se može postizati na različite načine. Normalna je ideja da bezbijednost štite armija. To je samo djelimično tačno. Takođe je tačno da se bezbijednost štiti politikom. Prava politika prijateljstva s drugim zemljama može više postići nego bilo šta drugo«. Nehru o spoljnoj politici Indije, časopis »Socijalizam«, 7-8/1976, str. 1120.

rama presije, mogu te posljedice za izvjesno vrijeme manje ili više da spriječe ili ublaže, odnosno da manipulišu javnim mnjenjem, ali samo dok ih događaji ne demantuju. U savremenim uslovima brzog protoka informacija, reagovanja međunarodnih organizacija i zajednica (OUN i drugih) kao i sve veća politizacija masa i uticaja progresivnih snaga — sve je teže bilo kom sistemu duže držati javnost u zabludi i indoktrinirati je da podržava agresivni rat.

Na osnovu iskustava iz ratova poslije drugog svjetskog, posebno na iskustvima oslobodilačkih i revolucionarnih ratova naroda Indokine, Alžira i drugih, može se zaključiti da je stalno u porastu unutrašnji antiratni front u svim zemljama koje pribjegavaju primeni vojne sile radi porobljavanja drugih naroda, što je vrlo značajno za odvrćanje agresije, pogotovo ako pravovremeno uslijede reakcije i osuda svjetskog javnog mnjenja i ako zaprijeti opasnost od proširenja sukoba.¹³

5. Odnos političkih ciljeva i uložениh napora zaraćenih strana

Politički i vojni ciljevi pravednih ratova (odbrana nezavisnosti, slobode, nacionalnog suvereniteta i identiteta, nacionalnog i socijalnog oslobođenja i težnja ka društvenom progresu), takve su vrijednosti da motivišu i pokreću najšire narodne mase na akcije, bez obzira na žrtve. Takvu pokretačku snagu, po pravilu, nikad ne mogu ili ne mogu trajno imati, ciljevi agresije u nepravednim i osvajačkim ratovima. Ukoliko su interesi većine društvenih struktura i socijalnih slojeva koherentniji i potpunije izraženi u ratnom cilju, tj. ako taj cilj potpunije odražava stremljenja većine naroda i otvara perspektivu rješenja osnovnih društvenih problema, utoliko je veća motivisanost i rješenost ljudi da brane i odbrane te vrijednosti. Drugim riječima, homogenost određenog društva u ratu je zavisna od mjere identifikacije opštenacionalnih i socijalnih ciljeva širokih slojeva datog društva.

S druge strane, poznato je da agresor uništava, ili ozbiljno ugrožava sve nacionalne vrijednosti napadnute zemlje, što u takvim slučajevima može da djeluje na još veću koheziju ugroženog naroda.

¹³ »Bez obzira na vojnu situaciju mi nismo, ni psihološki, ni politički, ni ekonomski pripremljeni da se angažujemo u još jednoj iscrpljujućoj intervenciji vijetnamskog tipa... Malo je posmatrača događaja koji predviđaju da bi bilo koja američka vlada mogla poduzeti jedan novi Vijetnam i poslije toga ostati na vlasti« — Mičel Kler, Rat kome nema kraja, VIZ, Beograd, 1977, str. 177.

Kad je riječ o značaju i vrijednosti opštih ciljeva rata i njihovom uticaju na ponašanje sukobljenih strana, s gledišta mobilizacije raspoloživih potencijala treba imati u vidu da narod koji je postao žrtva agresije nema alternative, nema drugog izbora sem da se brani. Time je određen obim angažovanja i stepen naprezanja odbrambenih snaga ugroženog društva — a oni su maksimalni — čime mora da računa svaki potencijalni agresor.

U praksi se često događalo da agresor, sučeljen sa neočekivano jakim otporom, žilavošću, odustane od namere da ratom ostvari određene političke ciljeve, nastojeći da se iz agresije izvuče što »časnije«, kad postane očigledno da se dalje vođenje agresivnog rata ne isplati. Većina agresivnih ratova koji su vođeni od devetnaestog vijeka pa do danas, nanosila je, po pravilu, ogromne štete ne samo opštim interesima vlastitog naroda, već i vladajućim garniturama koje su ih vodile, koje su s porazom na ratištima doživljavale i svoj društveno-politički poraz.¹⁴ No, u tom pogledu su moguće razne kalkulacije da se postignu određeni vojno-politički ciljevi u srazmjeri s veličinom rizika u lokalnim ratovima, ne dovodeći u pitanje bitne interese vladajućih snaga agresivnih sila. Takva mogućnost vezuje se za okolnost da budu dovedeni u pitanje vitalni vojno-politički i ekonomski interesi, koji se mogu tretirati kao nacionalni interesi (na primjer: gubici velikih investicija, vojnih pozicija, izvora snabdevanja energijom i dr.). U tom slučaju bi se mogao prihvatiti veći rizik otpočinjanja neke lokalne agresije ili vojne intervencije, ali uz veliku vjerovatnoću da se tim objezbjedi uspjeh.

U računu vjerovatnoće, naravno, moraju biti uzeti u obzir svi drugi faktori, posebno vjerovatno reagovanje spoljnih faktora, prije svega, suparničkih velikih sila.¹⁵

U teroriji odvrćanja uticaj ciljeva rata se posmatra i sa stanovišta ekonomike i ukupne »cijene« koju treba platiti za njihovo ostvarivanje. To su mogući ljudski i materijalni gubici.¹⁶ Za zemlju koja je stavljena pred jedinu moguću alternativu — da se brani, nema i ne može biti nikakvih kalkulacija u tom pogledu. Postavlja se samo

¹⁴ Takva iskustva imaju danas sve veći uticaj na ponašanje vladajućih struktura u međunarodnim odnosima na njihovu politiku i strategiju, izuzev u onim slučajevima kada određene vladajuće garniture nemaju nikakvog drugog izlaza iz nastale krize sem agresije, ili da kontrarevolucijama pokušavaju spasti svoje klasne pozicije.

¹⁵ SAD su, poslije Vijetnama, izbjegavale otvorene agresije i vojne intervencije čak i kad su dolazile u pitanje njihove izuzetno značajne pozicije kao što je slučaj u Iranu, Angoli, Rogu Afrike i drugdje.

¹⁶ »Dvije su stvari koje se mogu pojaviti kao motiv za mir... prva je što se ne može vjerovati u uspjeh rata, a druga je suviše skupa njegova cijena« — Klauzevic, O ratu, Vojno delo, knjiga prva.

problem izbora načina na koji je moguće zaustaviti i slomiti agresiju sa što manje ljudskih i materijalnih žrtava. U svakom slučaju rat se mora nastaviti i po cijenu najvećih žrtava, i toliko dugo dok agresija traje. Prirodno da obje strane u sukobu teže da skrate vrijeme do pobjede, ali rješenja za žrtvu agresije nema — osim pobjede.¹⁷ Za nju je kapitulacija najveća i najneprihvatljivija cijena, dok agresor može u svojim odlukama da kalkuliše s »cijenom«.

6. Vremenska dimenzija rata

U kalkulacijama u »cijeni« rata vrijeme kao faktor igra značajnu ulogu, jer se skraćanjem trajanja rata smanjuju »cijena« i svi drugi faktori rizika. Zato agresivne sile i razvijaju svoje snage i sredstva za primjenu doktrine munjevitog rata. Tako se vremenska dimenzija rata u smislu dugotrajnosti javlja kao faktor odvrćanja. Drugim riječima, ako potencijalni agresor procijeni da prema određenoj zemlji ne može uspješno primijeniti doktrinu munjevitog rata, vrlo je vjerovatno da će se on teško odlučiti na agresiju, ili će je prekinuti ako je već otpočeo, pa makar morao trajno ili privremeno odustati od ostvarivanja svojih političkih ciljeva. Logičnost takvog ponašanja agresora utvrdio je još Klauzevic.¹⁸

Iz izloženog o faktorima rizika i njihovom uticaju na odvrćanje agresije može se najkraće rezimirati: (1) Odnos snaga svakako je najvažniji faktor rizika i ujedno odvrćanja agresije, naravno, ako je braniočeva ukupna društvena sila u funkciji odbrane tolika da su izgledi na konačan uspjeh agresije neizvjesni. No, kako je to najteže mjerljiv faktor, moguće su, čak i vrlo vjerovatne, pogreške u vrednovanju činilaca snaga i činilaca uslova koji konstituišu odnos snaga, pa prema tome i pogrešne odluke. (2) Vremenska dimenzija rata u smislu njegove dugotrajnosti, javlja se kao faktor rizika, ne samo u pogledu konačnog ishoda rata već i u smislu racionalnosti ratnih napora. (3) Usko povezan s prethodnim je i faktor »cijena« rata, koja ne smije biti nesrazmjerna političkim ciljevima agresije. To je prvi aspekt rizika agresije kao opšteg pojma. (4) Drugi aspekt rizika ag-

¹⁷ Takav je bio slučaj s gotovo svim pravednim, a posebno revolucionarnim i nacionalnooslobodilačkim ratovima u toku drugog svjetskog rata i poslije njega.

¹⁸ »Pošto rat nije akt slijepe strasti, već u njemu preovlađuje politička svrha, to mora vrijednost ove svrhe odrediti veličinu žrtava kojom želimo da je postignemo. Ovo se odnosi ne samo na obim žrtava, već i na njihovo trajanje. Čim, dakle, utrošak snage postane toliki da mu vrijednost svrhe ne može biti ravan, treba tu političku namjeru napustiti. Posljedica toga mora biti mir«. Klauzevic, O ratu, Vojno delo, knjiga prva, Beograd, 1951, str. 58.

resije je bojazan od eskalacije, tj. proširenja rata do krajnosti. U uslovima nuklearne ravnoteže ovaj faktor ima kontraverzno značenje u odnosu na lokalne i regionalne agresije. (5) Svjetsko i unutrašnje javno mnjenje sve više se ispoljavaju kao faktori sužavanja prostora slobode akcije agresivnih sila na vojnom planu. (6) Svi faktori rizika nalaze se u uzajamnom odnosu povezanosti i zavisnosti. (7) U opštoj projekciji djelovanja faktora rizika agresije, implicirano je i njihovo djelovanje u našim, jugoslovenskim uslovima danas i u doglednoj budućnosti.

Sasvim je izvjesno da bi svaki potencijalni agresor na SFRJ, u pokušaju nametanja svoje volje jugoslovenskim naporima i narodnostima, morao prethodno izvući objektivne zaključke i pouke, koji proističu iz naših iskustava iz NOR-a, lokalnih ratova i revolucija poslije drugog svjetskog rata i realno procijeniti snagu i odbrambene sposobnosti, a prije svega riješenost jugoslovenskih naroda i narodnosti da se odlučno suprotstave svakoj agresiji, uz uvažavanje i međunarodnog ugleda i geostrategijskog položaja naše zemlje.

Praksa dosadašnjih agresivnih pritisaka na SFRJ potvrđuje da ni jedan od pomenutih faktora nije »radio« za račun potencijalnih agresora, sem izvjesne prednosti u kvantitetu i kvalitetu nekih sredstava ratne tehnike. Očigledno je da taj faktor sam za sebe nije dovoljan za uspjeh agresije, već da u krajnjoj konsekvenciji pobjeđuje ona strana koja u odnosu svih faktora i njihovog uticaja na ishod rata, ima odlučujuće prednosti. Uloga ljudskog faktora u svim ratovima imala je uvijek odlučujući značaj.

Konsekventnim jačanjem svih faktora ONO i DSZ, jačanjem materijalne baze i političke stabilnosti sistema socijalističkog samoupravljanja, te aktivnošću SFRJ u međunarodnim odnosima u interesu mira, povećavaju se svi faktori rizika za svakog potencijalnog agresora na jednoj strani, a na drugoj suštinski jača strategija odvrćanja na bazi koncepcije opštenarodne odbrane, kao osoben sistem odvrćanja agresije.